

PAVEL HORÁK:

Návrat starých bohů: Od falešného náboženství k modernímu pohanství

[The Return of the Old Gods: From False Religion to Modern Paganism]

Praha, Nakladatelství Lidové noviny, Etnologický ústav AV ČR, 2024, 520 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2026.1.06> © 2026, Tomáš Kubisa

This is an open access licensed under the Creative Commons

Kniha *Návrat starých bohů: Od falešného náboženství k modernímu pohanství* od Pavla Horáka predstavuje v našom stredo európskom priestore štúdiu, ktorá komplexne analyzuje tému pohanstva kombináciou historickej analýzy a terénneho výskumu medzi súčasnými pohanmi v niekoľkých európskych krajinách.

Autor vyštudoval religionistiku na Univerzite Pardubice a v súčasnosti pracuje v Oddelení pre výskum kultúrneho dedičstva Etnologického ústavu AV ČR v Prahe. Vo svojej vedeckej práci sa zameriava na výskum mágie, čarodejníctva, okultizmu a ezoterických hnutí, ako aj na vzťah medzi nimi a vplyvom kresťanstva na minulosť a kultúru.

Kniha *Návrat starých bohů* je rozdelená do troch častí, z ktorých každá sa venuje odlišnému aspektu, či skôr vývojovej etape pohanstva. Prvá kapitola sa zaoberá definíciou a historickým vývojom pojmu pohanstvo od raného kresťanstva až po súčasnosť. Autor analyzuje ranokresťanských autorov, ktorí vnímali pohanstvo ako falošné náboženstvo a ako tento pohľad ovplyvnil neskoršie chápanie pohanstva v európskej intelektuálnej histórii. Veľkým pozitívom je, že autor sa venuje aj podstate rímskeho pohanstva (trojuholník religio – traditio – superstitio), čo v publikáciách zaoberajúcich sa etnickými náboženstvami Európy nebýva zvykom. Intelektuálne osviežujúcim prvkom sú aj pasáže, ktoré sa zaoberajú kritikou kresťanstva antickými filozofmi.

Druhá kapitola sa zaoberá konceptom pohanstva v súvislosti so zámorskými expanziami európskych impérií a reformáciou. Autor opäť poukazuje na to, že aj tieto faktory mali vplyv na diskusiu o pohanstve a práve v tom období sa začalo diskutovať o pohanstve ako o primitívnej forme náboženstva. Osvietenecský racionalizmus zároveň dostáva debaty o pohanstve do ucelenejšej formy (presun od teologických rozpráv smerom k vedeckej debate), keď nahradil termín pohanstvo pojmom polyteizmus. Napriek tomuto posunu však nové koncepty a termíny často vychádzali zo starších teologických predstáv.

Tretia kapitola sa zameriava na vznik moderného pohanstva v 20. storočí, vrátane okultizmu, hnutia Wicca, druidizmu, germánskeho či slovanského pohanstva. Autor tvrdí, že moderní pohania stavajú svoju „náboženskú“ identitu a prax na prvých odborných diskusiách z obdobia osvietenstva. Zároveň poukazuje na to, že pohanstvo je často vnímané ako tieňový obraz kresťanstva, avšak moderní pohania sa snažia vystúpiť z tohto tieňa práve dôrazom na prax, ako aj neexistenciou jednotnej teologickej a morálnej doktríny.

Osobne sa túto knihu nerozpakujem nazvať výnimočnou, pretože niečo také u nás už dlho chýbalo. Jedným z hlavných prínosov publikácie je jej interdisciplinárny prístup, ktorý syntetizuje teoretický výskum, historickú analýzu s terénnym výskumom, čo autorovi umožnilo získať širšiu perspektívu a porovnať rôzne formy moderného pohanstva v európskom kontexte. Významným prínosom v rámci systematiky je vedecká diskusia o vplyve kresťanstva na súčasné pohanstvo. Väčšina publikácií sa tejto téme doteraz nevenovala alebo vyhýbala (ak nebola priamo takto zameraná) a v rámci pohanskej komunity sa takýto názor často považoval za „rúhanie“. Pavel Horák vo svojej publikácii spolu s ostatnými bádatelmi v tejto oblasti jasne dokazuje, že kresťanstvo je priamym komponentom súčasného pohanstva alebo aspoň katalyzátorom jeho vzniku (či už v pozitívnom, alebo negatívnom svetle).

Knihá tiež ponúka kritickú analýzu toho, ako moderní pohanovia rekonštruujú predkresťanské tradície napriek tisícročnej priepasti a obmedzeným poznatkom. Autor sa zaoberá otázkou, čo znamená, keď sa dnes ľudia vracajú k týmto tradíciám a ako ich obnovujú. Tým prispieva k lepšiemu pochopeniu súčasného pohanstva a jeho miesta v modernom svete.

Publikácii sa nedá mnoho vytknúť, snáď len to, že čitateľa, ktorý je zvyknutý na logicky a presne štruktúrovaný a na seba nadväzujúci text, možno bude „vyrušovať“ istá nesúrodosť alebo nesystematickosť. Ako príklad možno uviesť záverečnú kapitolu tretej časti – Osem sviatkov kola roku (s. 358), ktorá sa zaoberá analýzou keltských sviatkov v pohanstve a keltského kalendára. Tematicky by táto kapitola lepšie zapadla medzi (alebo pri) kapitoly 9 – Wicca a 10 – Druidizmus. Antropológov a celkovo akademikov, ktorí si potrpia na dáta z terénneho výskumu, zasa nepoteší nižšia miera takýchto dát, väčšina knihy je odborná syntéza známych aj menej známych poznatkov o pohanstve od iných autorov, čo však autor v úvode priznáva. Nižšia kvantita je však vyvážená kvalitou, mnohé zachytené výpovede súčasných pohanov sú skutočne hlboké a môžu byť cenným podkladom pre bádateľov z viacerých humanitných odborov. Za najväčší nedostatok publikácie považujem paradoxne ďalšiu „kozmetickú“ úpravu, a to je formát poznámok.¹ Pri kratších textoch je táto forma akceptovateľná, ale v predmetnej knihe tvoria poznámky na jej konci až 80 strán. Vzhľadom na to, že často krát nejde len o prostý odkaz na zdroj, ale aj o relevantný komentár, považoval by som za vhodnejšie uvádzať poznámky priamo pod textom, aj v kontexte toho, že kniha nemá práve vreckový formát a (516 strán a rozmer väčší ako A5) a tak sústavné listovanie z textu na koncový poznámkový aparát môže byť obťažujúce.

Naopak najväčší prínos, okrem už spomínaného zmapovania histórie a súčasnosti pohanstva, je aj systematický prehľad teórií a hypotéz, ktoré v rámci výskumu pohanstva v dejinách medzi akademikmi a nadšencami kolovali. Každý záujemca o túto problematiku sa tak môže

1 Poznámky v publikácii nie sú uvedené pod čiarou (tzv. footnote), ale na konci uceleného textu (tzv. endnote).

ľahko a rýchlo zorientovať, ktorá teória bola kedy relevantná, ktorý autor od koho čo prebral a ktorá teória už je prekonaná (hoci v debatách o súčasnom pohanstve sa stále príležitostne vyskytne). Ako príklad je možné uviesť teóriu britského bádateľa staroveku Johna Aubreyho (1626 – 1697), v ktorej tvrdil, že kamenné kruhy na Britských ostrovoch sú druidské svätyne (s. 119; Hutton, 2009), alebo Murrayovej teórii o čarodejníckom kulte v Európe (s. 366; Murray, 1921). Veľkým pozitívom publikácie je tiež to, že autor sa nevyhýba ani kritike „veľkých mien“, napríklad Jamesa Georgea Frazera (s. 364; Frazer, 1983 [1922]), alebo Lubora Niederleho (s. 160; Niederle, 1924), pričom priznáva ich zásluhy, ale jasne a vecne uvádza, ktoré ich názory sú v súčasnosti problematické alebo prekonané. Zoznam zdrojov a literatúry je komplexný (má 33 strán) a bádateľom tak poskytuje údaje o ďalších relevantných publikáciách.

Návrat starých bohů je významným príspevkom k štúdiu moderného pohanstva a ponúka hlboký a komplexný pohľad na túto tému. V podstate ide o „povinné čítanie“ nielen pre akademikov a študentov z oblasti religionistiky, antropológie a histórie, ale v neposlednom rade aj pre samotných stúpcov súčasných pohanských smerov (najmä tých rekonštrukcionistických), ktorí sa snažia rozšíriť si vedomosti. Kniha je písaná pútavo, nie je to len „suchý“ výpočet faktov, takže priaznivcov si určite nájde aj medzi laickou verejnosťou, ktorá sa o nové náboženské hnutia zaujíma.

TOMÁŠ KUBISA,
Ústav pamäti národa

LITERATÚRA

- Frazer, G. (1983 [1922]). *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. London: Palgrave Macmillan UK (pôvodné vydanie 1922).
- Horák, P. (2024). *Návrat starých bohů*. Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny.
- Hutton, R. (2009). *Blood and Mistletoe: The History of Druids in Britain*. New Haven: Yale University Press.
- Murray, M. A. (1921). *The Witch-Cult in Western Europe: A Study in Anthropology*. Oxford: Clarendon Press.
- Niederle, L. (1924). *Život starých Slovanů: Základy kulturních starožitností slovanských*. Praha: Bursík a Kohout.

HANA KUBÁTOVÁ:

Kde líšky dávajú dobrú noc. Kresťanský nacionalizmus a holokaust na Slovensku

[In the Middle of Nowhere. Christian Nationalism and the Holocaust in Slovakia]

Bratislava, N Press, 2025, 344 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2026.1.07> © 2026, Peter Salner

This is an open access licensed under the Creative Commons

Roky 1938 – 1945 stoja dlhodobo v centre záujmu slovenskej historiografie, ale aj ďalších vedných odborov vrátane etnológie, pretože ponúkajú množstvo zaujímavých a dôležitých tém. Pražská historička Hana Kubátová si zo širokého spektra možností vybrala problematiku vzťahov (bratislavského) centra a (východoslovenskej) periférie.